

Anna Niewiadomska

Uniwersytet Zielonogórski
e-mail: a.niewiadomska@wez.uz.zgora.pl

**DOCHÓD GWARANTOWANY – UTOPIA CZY WARUNEK
REALIZACJI KONCEPCJI ROZWOJU
SPRZYJAJĄCEGO WŁĄCZENIU SPOŁECZNEMU?**

**A GUARANTEED INCOME – UTOPIA
OR THE CONDITION OF THE IMPLEMENTATION
OF THE CONCEPT OF DEVELOPMENT CONDUCIVE
TO SOCIAL INCLUSION?**

DOI: 10.15611/sie.2017.2.03

JEL Classification: H53, I38, J38

Streszczenie: We współczesnej gospodarce rynkowej nasila się polaryzacja dochodowa, zwiększa się prekaryzacja miejsc pracy, rośnie również bezrobocie technologiczne. W tej nowej rzeczywistości wzrasta zainteresowanie ideą dochodu gwarantowanego, oznaczającego bezwarunkowe świadczenie finansowe skierowane do każdego obywatela danego kraju. Zasadniczy problem badawczy sprowadza się do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o zasadność wdrożenia idei dochodu gwarantowanego w kontekście realizacji koncepcji rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Pierwsza część artykułu obejmuje analizę danych wtórnych, na podstawie których określono skalę zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym w Unii Europejskiej. W drugiej części na podstawie literatury przedmiotu zaprezentowano główne cechy bezwarunkowego dochodu podstawowego, rozwiązania odzwierciedlającego ideę dochodu gwarantowanego. Skupiono się przy tym na przeglądzie argumentów przemawiających za wdrożeniem tego rozwiązania oraz przeciw realizacji tego pomysłu.

Słowa kluczowe: dochód gwarantowany, bezwarunkowy dochód podstawowy, ubóstwo, włączenie społeczne.

Summary: In today's market economy, income polarization is intensifying, the precariousness of jobs and technological unemployment are rising. In this new reality there is a growing interest in the idea of guaranteed income, which signifies unconditional financial provision directed at every citizen of a given country. The main research problem is the search for the answer to the question of the legitimacy of the implementation of the guaranteed income concept in the context of the implementation of inclusive growth. The first part of the article is the analysis of secondary data, on the basis of which the scale of the risk of poverty and social exclusion in the European Union are illustrated. In the second part, the main features of unconditional basic income, the solution reflecting the idea of guaranteed income are presented based on the literature. The focus was on reviewing the arguments for and against the implementation of this solution.

Keywords: guaranteed income, unconditional basic income, poverty, social inclusion.

1. Wstęp

Idea dochodu gwarantowanego zakładająca, że każdy obywatel, niezależnie od swojej sytuacji materialnej, otrzymuje od państwa jednakową, określoną ustawowo kwotę, stała się w ostatnich latach jedną z szeroko dyskutowanych propozycji polityki społecznej na świecie. Dyskusje na ten temat toczą się nie tylko między zwolennikami znaczącej roli państwa a liberałami, idea ta zyskuje popularność również wśród adherentów rozwiązań rynkowych. Wzrost zainteresowania dochodem gwarantowanym wiąże się m.in. z nierównomiernym rozkładem korzyści płynących ze wzrostu gospodarczego oraz z postępującą rewolucją technologiczną, w tym automatyzacją pracy, która w istotny sposób zmienia sferę zatrudnienia. We współczesnych gospodarkach umacnia się tendencja do koncentrowania coraz większych majątków w rękach coraz to mniejszej grupy ludzi, co w opinii T. Piketty'ego sprawia, że „podział bogactw jest jednym z najżywiej dziś dyskutowanych problemów”¹. Idea dochodu gwarantowanego jest wdrażana w formie pilotażowych programów m.in. w Finlandii, Szwajcarii, Kanadzie. Z uwagą przyjmowane są wszelkie informacje na temat konsekwencji tego typu rozwiązań, zwłaszcza w gronie przeciwników socjalnych rozwiązań, w których opinii redystrybucja środków pieniężnych nie tylko niepotrzebnie obciąża budżet państwa, ale może istotnie obniżyć motywację do pracy. Pytań i wątpliwości związanych z dochodem gwarantowanym jest wiele. Globalizacja i rewolucja informatyczna w sposób istotny zmieniła rzeczywistość społeczno-gospodarczą, wyznaczając potrzebę wypracowania nowych rozwiązań w sferze zarówno gospodarczej, jak i społecznej. Powyższa konstatacja znalazła się u podstaw zainteresowania kwestią dochodu gwarantowanego na świecie oraz przesłanką do przygotowania niniejszego tekstu. Zasadniczy problem badawczy sprowadza się do poszukiwania odpowiedzi na pytanie o zasadność wdrożenia idei dochodu gwarantowanego w kontekście realizacji koncepcji rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. W konsekwencji dokonano przeglądu argumentów przemawiających za wdrożeniem idei dochodu gwarantowanego oraz przeciw realizacji tego pomysłu. Wielowątkowość i eklektyzm argumentacji zawartej w literaturze stanowi swoiste wyzwanie, niemniej jednak dokonano krytycznego jej przeglądu, skupiając uwagę na istocie zagadnienia.

2. Zagrożenie ubóstwem i wykluczeniem społecznym w Unii Europejskiej – statystyczny kontekst koncepcji rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu

Walka z ubóstwem oraz wykluczeniem społecznym znalazła się w centrum strategii gospodarczej, społecznej i na rzecz zatrudnienia – *Europa 2020*. Ustalono w niej, że w ciągu obecnej dekady Unia Europejska powinna pomóc co najmniej 20 mln osób

¹ T. Piketty, 2013, *Kapitał w XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.

wyjść z ubóstwa i wykluczenia społecznego. W 2008 roku ponad 80 mln osób w UE, tj. 16,5% całej ludności Unii, żyło poniżej progu ubóstwa. Ponad połowę z nich stanowiły kobiety, a 20 mln dzieci. Niepokojące były również dane odzwierciedlające zjawisko zagrożenia ubóstwem wśród osób pracujących. W 2008 roku 8% osób nie zarabiało wystarczająco, aby przekroczyć próg ubóstwa, co oznacza, że zatrudnienie nie stanowiło gwarancji osiągnięcia środków niezbędnych do zaspokojenia podstawowych potrzeb².

We wspomnianej strategii podkreślono, że skuteczna walka z ubóstwem i wykluczeniem musi się opierać na wzroście gospodarczym i zatrudnieniu oraz na nowoczesnej i skutecznej ochronie socjalnej. Cel przewodni, tj. zmniejszenie ubóstwa i wykluczenia społecznego, został zdefiniowany przez

Radę UE na podstawie trzech wskaźników:

- wskaźnika zagrożenia ubóstwem (po uwzględnieniu transferów społecznych)³,
- wskaźnika deprivacji materialnej⁴,
- odsetka osób żyjących w gospodarstwach domowych o bardzo małej intensywności pracy⁵.

Należy podkreślić, że w praktyce krajów członkowskich Unii Europejskiej stosuje się różne wskaźniki ubóstwa, co jest pochodną odmiennego definiowania tego zjawiska. W najogólniejszym ujęciu wyodrębnia się ubóstwo bezwzględne (skrajne) oraz względne (relatywne). Ubóstwo skrajne interpretowane jest jako brak podstawowych środków do przeżycia. Jego przejawem są takie zjawiska, jak głód, brak dostępu do czystej wody, odpowiednich warunków mieszkaniowych, odzieży czy leków, często jest to nieustająca walka o przetrwanie. Choć ta forma ubóstwa występuje głównie w krajach rozwijających się, to jednak dotyka ono również niektórych grup społecznych, np. bezdomnych, imigrantów zamieszkujących terytorium UE. W przypadku ubóstwa relatywnego doświadczają go osoby, których poziom życia

² Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów 2010, KOM(2010) 758 wersja ostateczna, Bruksela, s. 2.

³ **Wskaźnik zagrożenia ubóstwem** odzwierciedla definicję ubóstwa przyjętą przez Radę Europejską w 1975 r., zgodnie z którą dotknięte ubóstwem są osoby lub gospodarstwa domowe dysponujące środkami ograniczonymi w stopniu powodującym, że wykluczona w ich przypadku jest możliwość życia na minimalnym poziomie akceptowalnym w ich kraju. Progu zagrożenia ubóstwem ustalony jest na 60% wartości mediany zekwiwalizowanego dochodu do dyspozycji w danym kraju (po dokonaniu transferów społecznych).

⁴ Za dotknięte **deprivacją materialną** uznaje się osoby, w przypadku których występują co najmniej cztery z dziewięciu rodzajów deprivacji: osoby, które nie mogą sobie pozwolić finansowo na (i) opłacenie czynszu lub rachunków za korzystanie z mediów, (ii) utrzymanie mieszkania w wystarczającym cieple, (iii) poniesienie nieprzewidzianych wydatków, (iv) spożywanie mięsa, ryb lub ekwiwalentnego źródła białka co drugi dzień, (v) spędzenie tygodniowego urlopu poza miejscem zamieszkania co najmniej raz w roku, (vi) samochód, (vii) pralkę, (viii) telewizor kolorowy lub (ix) telefon.

⁵ Osoby żyjące w gospodarstwach domowych o bardzo małej intensywności pracy to osoby w wieku 0-59 lat zamieszkujące gospodarstwa domowe, w których osoby dorosłe w minionym roku przepracowały mniej niż 20% swego łącznego potencjału pracy.

i dochodów mocno odbiega od standardów, jakie obowiązują w danym kraju czy też regionie, co w konsekwencji powoduje ograniczone możliwości uczestnictwa tych osób w różnych sferach życia zawodowego, społecznego i kulturowego.

Ubóstwo i deprywacja potrzeb prowadzą do szeroko pojmowanego wykluczenia społecznego, które w opinii J. Czapińskiego „jest od początku kontrowersyjne, a wraz z rosnącą popularnością w środowisku badaczy i polityków staje się coraz mniej jednoznaczne”⁶.

Najogólniej ujmując, wykluczenie społeczne oznacza pewien deficyt w zakresie uczestnictwa (brak, niezdolność, niemożność), dostępu (ograniczony, utrudniony) i praw społecznych (odmowa, realizowane w niewielkim stopniu lub nierealizowane). Kwestia ograniczenia wykluczenia społecznego stała się jednym z kluczowych zadań umożliwiających realizację koncepcji rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu. Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu⁷ oznacza w istocie budowanie spójnego społeczeństwa poprzez wzmocnienie pozycji obywateli tak, aby byli w stanie radzić sobie w dynamicznie zmieniającej się rzeczywistości. Stwarza to konieczność podniesienia efektywności szeroko pojmowanej polityki społecznej.

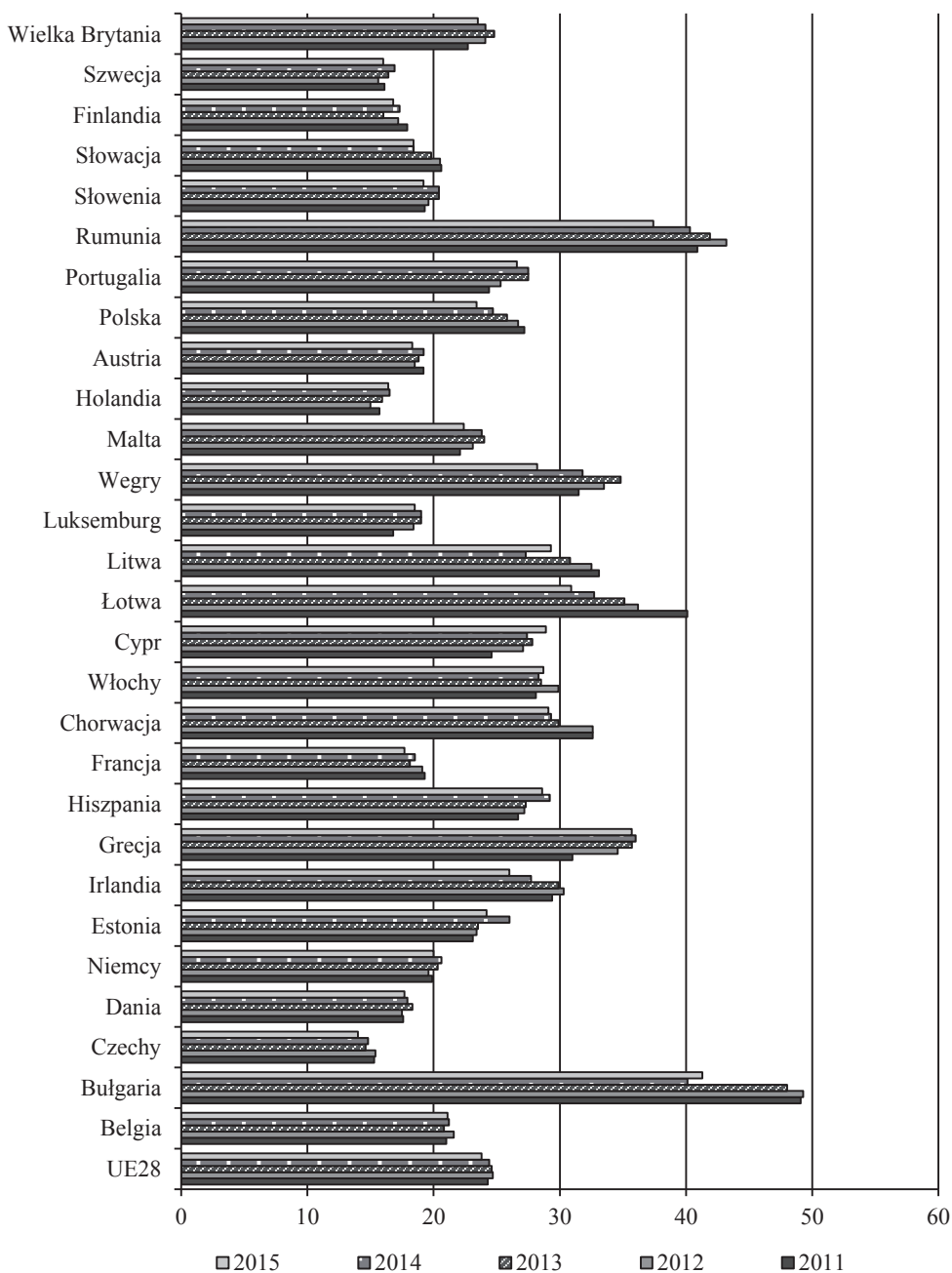
Analiza danych obrazujących skalę ubóstwa i wykluczenia społecznego w krajach Unii Europejskiej wskazuje na utrzymujący się w ostatnich latach pozytywny trend w postaci spadku odsetka osób zagrożonych tymi zjawiskami. Tendencja ta jest widoczna w większości krajów członkowskich, również w Bułgarii i Rumunii, w których wspomniany wskaźnik był najwyższy. W analizowanym okresie odnotowano jego spadek odpowiednio w Rumunii z 40,9% w 2011 r. do 37,4% w 2015 r., w Bułgarii zaś z 49,1% w 2011 r. do 41,3% w 2015 roku. Natomiast w Grecji odsetek osób zagrożonych ubóstwem i towarzyszącym mu wykluczeniem społecznym wzrósł o 4,7 punktów procentowych z 31% w 2011 r. do 35,7% w 2015 roku. Nieznaczne zwiększenie populacji zagrożonej tymi zjawiskami odnotowano w tym okresie w Hiszpanii, Portugalii oraz Wielkiej Brytanii (rys. 1).

Jak już wspomniano, do określania liczby osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w Unii Europejskiej wykorzystuje się kilka wskaźników. Jednym z nich jest wskaźnik zagrożenia ubóstwem po uwzględnieniu transferów socjalnych.

Odsetek osób zagrożonych ubóstwem, otrzymujących dochody łącznie z transferami socjalnymi, kształtował się w badanym okresie w Unii Europejskiej na poziomie ok. 17% (rys. 2). W większości krajów członkowskich, tj. w 17 z nich, wartość wspomnianego wskaźnika była niższa od średniej unijnej. Najniższy odsetek zagrożonych ubóstwem w latach 2011-2015 odnotowano w Czechach (średnia wartość 9,5%). Analiza danych zaprezentowanych na rys. 2 dowodzi również, że wskaźniki

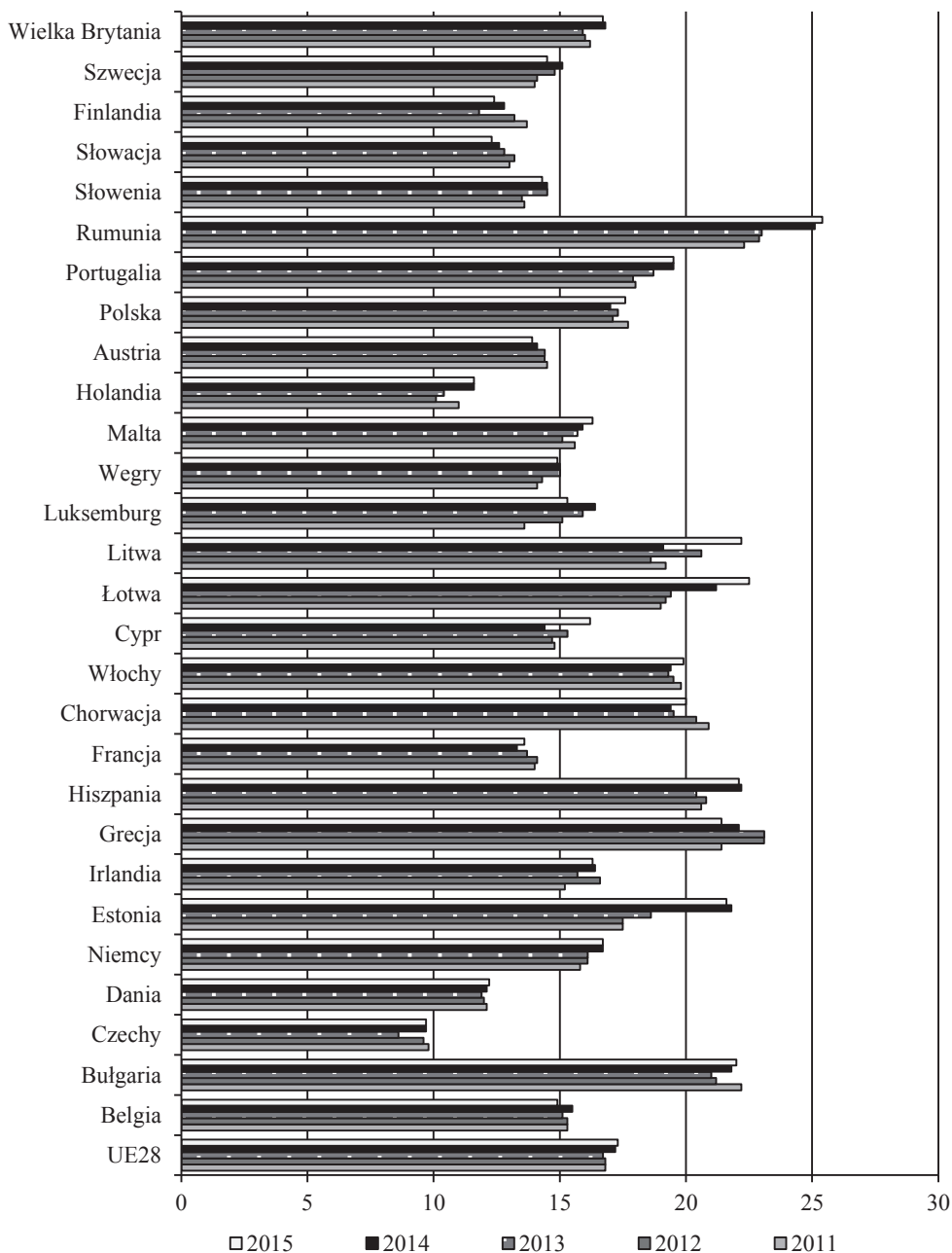
⁶ J. Czapiński, 2012, *Pojęcie wykluczenia społecznego*, [w:] Kotowska I.E. (red.), *Rynek pracy i wykluczenie społeczne w percepcji Polaków*, Diagnoza Społeczna 2011, Warszawa, s. 129.

⁷ Włączenie społeczne, zgodnie z komunikatem Komisji Europejskiej *Europa 2020*, jest rozumiane jako działanie sprzyjające wspieraniu gospodarki o wysokim poziomie zatrudnienia, zapewniającej spójność społeczną i terytorialną.

Rys. 1. Odsetek osób zagrożonych ubóstwem i wykluczeniem społecznym w krajach UE w latach 2011-2015 (w %)

Źródło: opracowanie na podstawie: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=sdg_01_10&plugin=1 (dostęp: 19.09.2017).

Rys. 2. Odsetek osób zagrożonych ubóstwem po uwzględnieniu transferów społecznych w krajach UE-28 w latach 2011-2015 (w %)

Źródło: opracowanie na podstawie: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tespm010&plugin=1> (dostęp: 19.09.2017).

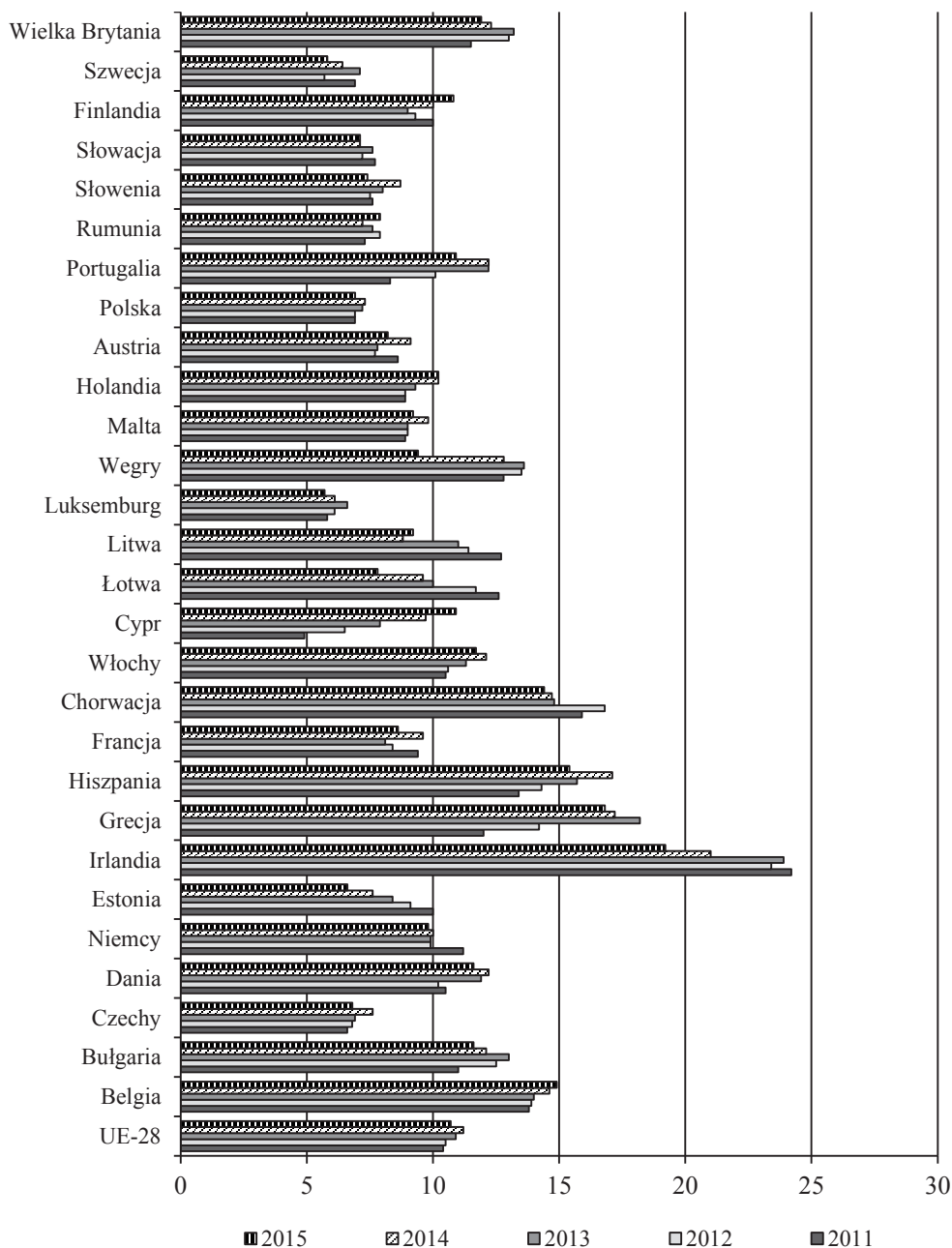
zagrożenia ubóstwem i wykluczeniem społecznym przekraczające poziom 20% występowały głównie w nowych krajach członkowskich: w 2015 r. Estonia – 21,6%, Łotwa – 22,5%, Litwa – 22,2%, Rumunia – 25,4%, Bułgaria – 22%. Równie wysokie wartości tego wskaźnika odnotowano w roku 2015 także w Hiszpanii – 22,1% oraz Grecji – 21,4%.

Do określenia populacji osób zagrożonych ubóstwem wykorzystuje się również informacje dotyczące odsetka osób żyjących w gospodarstwach domowych o bardzo małej intensywności pracy. Z danych zaprezentowanych na rys. 3 wynika, że najwyższe wartości tego wskaźnika w latach 2011-2015 odnotowano w Irlandii (2015 r. – 19,2%). W tej grupie znalazły się również Grecja (2015 r. – 16,8%) oraz Hiszpania (2015 r. – 15,4%). Analizując dane z dwóch ostatnich lat przyjętego okresu badawczego, można zauważyć spadek wartości analizowanego wskaźnika w 2015 r. w stosunku do 2014 r. w 21 krajach UE-28.

Ostatnim wskaźnikiem branym po uwagę podczas określania wielkości odsetka osób zagrożonych ubóstwem i wkluczeniem społecznym jest wskaźnik pogłębionej deprywacji materialnej. Analiza danych zawartych na rys. 4 wskazuje, że w analizowanym okresie najwyższe stopy deprywacji materialnej odnotowano w Bułgarii, Rumunii, Grecji oraz na Węgrzech. W trzech z wymienionych krajów nastąpił jej spadek: w Bułgarii z 43,6% w 2011 r. do 34,2% w 2015 r., w Rumunii z 29,5% do 22,7%, na Węgrzech z 23,4% do 19,4%. Natomiast Grecja w tym samym okresie odnotowała wzrost wskaźnika pogłębionej deprywacji materialnej z 15,2% do 22,2% (rys. 4).

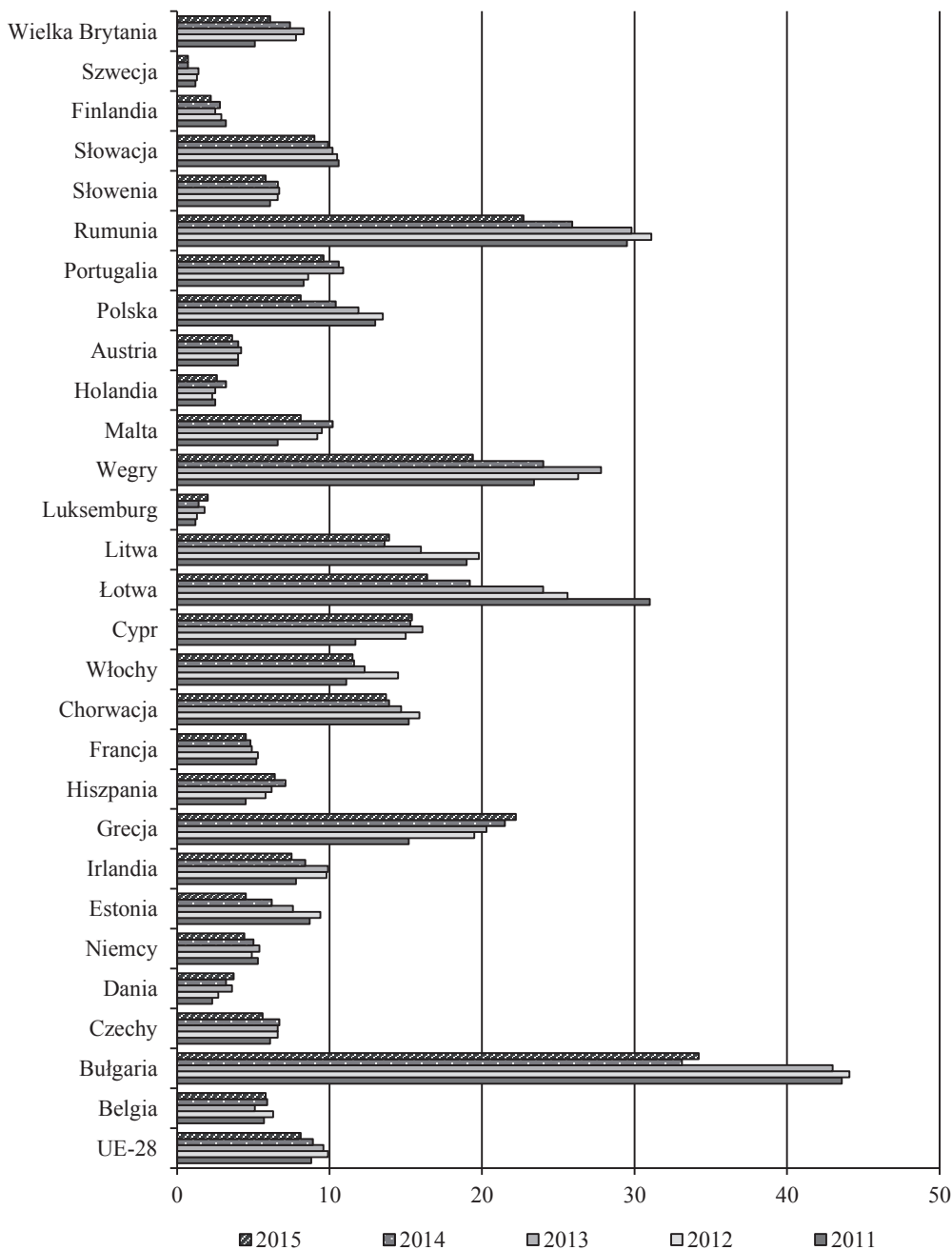
Na drugim biegunie tej klasyfikacji znajdują się m.in. Szwecja i Luksemburg, w których poziom pogłębionej deprywacji materialnej wyniósł w roku 2015 odpowiednio 0,7% oraz 2%. Zaprezentowane dane dowodzą, że ubóstwo we współczesnej Europie jest niezmiennie jednym z ważnych problemów społecznych. Dotyczy ono wszystkich krajów członkowskich, choć skala tego zjawiska jest mocno zróżnicowana w obrębie Unii Europejskiej.

Ubóstwo, poprzez swoje konsekwencje oraz towarzyszące mu okoliczności, negatywnie oddziałuje na wielkość i jakość kapitału ludzkiego, ogranicza aktywność, przedsiębiorczość, innowacyjność oraz podnosi koszty funkcjonowania państwa. Problemy te zostały dostrzeżone i uwzględnione podczas redagowania strategii *Europa 2020*. Mocny akcent położony na to, aby państwa członkowskie dążyły do rozwoju nie tylko inteligentnego i zrównoważonego, ale również sprzyjającego włączeniu społecznemu, stanowi potwierdzenie rosnącej wagi wykluczenia społecznego. Niepodważalnym faktem jest to, że globalizacja i rewolucja informatyczna przyczyniły się do zasadniczych zmian w świecie pracy. Jedną z negatywnych konsekwencji rosnącej dynamiki wspomnianych procesów jest m.in. brak pewności zatrudnienia osób o niskich kwalifikacjach w krajach rozwiniętych, sprzyjający ich wykluczeniu społecznemu. Jak podkreśla P. Kubicki, proces wykluczenia społecznego należy rozumieć jako trajektorię, której początkiem jest zdarzenie powodujące pogorszenie się sytuacji życiowej jednostki – bądź grupy – i jednocześnie urucha-

Rys. 3. Odsetek osób żyjących w gospodarstwach domowych o bardzo małej intensywności pracy w krajach UE-28 w latach 2011-2015 (w %)

Źródło: opracowanie na podstawie: http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=t2020_51&plugin=1 (dostęp: 19.09.2017).

Rys. 4. Stopa deprivacji materialnej w krajach UE-28 w latach 2011-2015 (w %)

Źródło: opracowanie na podstawie: <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tespm030&plugin=1> (dostęp: 19.09.2017).

miające ciąg zdarzeń przyczyniających się do jej dalszej degradacji. Początkowo proces ten nie wpływa w istotny sposób na codzienność wykluczonej osoby, ale wraz z upływem czasu ulega on intensyfikacji, oddziałując negatywnie na coraz więcej obszarów życia (faza II). Jednostka jest w pełni wykluczona, gdy nie może samodzielnie poprawić swojego losu, a zmiana jej sytuacji życiowej jest całkowicie uzależniona od pomocy z zewnątrz (faza III)⁸.

Rozwój sprzyjający włączeniu społecznemu oznacza wzmocnienie pozycji obywateli poprzez:

- zapewnienie wysokiego poziomu zatrudnienia, inwestowanie w kwalifikacje,
- zwalczanie ubóstwa,
- modernizowanie rynków pracy, systemów szkoleń i ochrony socjalnej⁹.

Powyższe działania mają pomóc ludziom przewidywać zmiany i radzić sobie z nimi oraz umożliwić budowę spójnego społeczeństwa. W idei rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, podkreśla się konieczność dążenia do równomiernego rozłożenia korzyści płynących ze wzrostu gospodarczego w społeczeństwie. Nie ulega wątpliwości, że globalizacja jest procesem nieuchronnym, bo takie są konsekwencje postępu technologicznego, jednakże świadomość tego faktu nie zwalnia z obowiązku dążenia do tego, aby jej efekty służyły zrównoważonemu społecznie rozwojowi, a nie były źródłem napięć.

Ze względu na wielopłaszczyznowy charakter wykluczenia społecznego oraz na potrzebę wsparcia osób zagrożonych ubóstwem i/lub wykluczeniem społecznym niezbędne jest podjęcie kompleksowych działań, których celem jest przywrócenie ich na rynek pracy oraz do pełnego uczestnictwa w życiu społecznym. Powstaje pytanie, czy dochód gwarantowany stanowi dobrą alternatywę dla dotychczasowych rozwiązań z dziedziny polityki społecznej i rzeczywiście przyniesie efekt w postaci inkluzji społecznej?

3. Dochód gwarantowany – zarys idei

Ustanowienie dochodu gwarantowanego może się wydawać rozwiązaniem utopijnym w świecie, w którym, jak podkreśla Ph. Van Parijs, „jedno dziecko umiera z powodu niedożywienia co dwie sekundy i blisko jedna trzecia populacji planety żyje w skrajnej nędzy”¹⁰. Niemniej jednak rośnie grono zwolenników wdrażania tej idei. Znajdują się wśród nich, obok Ph. Van Parijsa, także C. Offè i Ch. Murray.

Idea zagwarantowania każdej osobie pewnego dochodu nie jest nowa. W XVI wieku pojawiła się koncepcja minimalnego dochodu, pod koniec XVIII wieku zaś

⁸ P. Kubicki, 2013, *Ubóstwo i wykluczenie osób starszych*, Ekspertyza przygotowana w ramach projektu *EAPN Polska – razem na rzecz Europy Socjalnej*, Warszawa, <http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2013/07/Ubostwo-i-wykluczenie-os%C5%82b-starszych.pdf> (dostęp: 23.09.2017).

⁹ Komunikat Komisji *Europa 2020 Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, Bruksela, 3.3.2010 KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, s. 20.

¹⁰ Ph. Van Parijs, 2008, *Dochód podstawowy dla wszystkich*, *Problemy Polityki Społecznej*, nr 11.

idea bezwarunkowej jednorazowej dotacji. Pomysł minimalnego dochodu gwarantowanego przez rząd wszystkim członkom danej społeczności jest znacznie starszy niż bardziej radykalna idea bezwarunkowego podstawowego dochodu, której powstanie datuje się na połowę XIX wieku. W wieku XX w trakcie debat międzywojennych w Anglii pojawiły się terminy „dywidenda społeczna”, „premie państwowe” i „dywidenda narodowa”, odzwierciedlające ideę bezwarunkowych i powszechnych dochodów podstawowych¹¹. Pomysły wdrożenia tej idei zyskały dużą popularność w latach 60. oraz 70. w Stanach Zjednoczonych przy okazji toczących się tam debat na temat negatywnego podatku dochodowego. Propozycja jego wprowadzenia związana była ze zniesieniem wszelkich transferów socjalnych oraz ustanowieniem gwarancji dochodu poprzez negatywne opodatkowanie. Rozwiązanie to wiąże się z ustaleniem pewnej kwoty dochodów od wszelkich transferów socjalnych i wprowadzeniem gwarancji, od której nalicza się liniowy podatek dochodowy, a w wypadku najmniej zarabiających, których dochody nie sięgają tej granicy, z wypłacaniem negatywnego dochodu. Zwolennikami tego rozwiązania są m.in. M. Friedman, Ch. Murray i S. Bowman¹². Natomiast w krajach Europy Północno-Zachodniej kwestia bezwarunkowanego dochodu podstawowego powróciła do debaty publicznej pod koniec lat 70. oraz w latach 80. ubiegłego wieku. Jedno z pierwszych rozwiązań odpowiadających tej idei wdrożono na Alasce w postaci Stałego Funduszu (*Permanent Fund*), zapewniając coroczne dywidendy wszystkim mieszkańcom Alaski.

W grupie znanych zwolenników BD znaleźli się m.in. T. Paine, Ch. Fourier, J.S. Mill, J. Charlier, G.D.H. Cole, J. Meade, A. Gorz, M. Friedman.

Przegląd literatury przedmiotu wskazuje, że idea dochodu gwarantowanego i wypłacanego przez państwo, na stałym poziomie i regularnie, każdemu dorosłemu członkowi danego społeczeństwa jest realizowana pod różnymi nazwami. Wśród najczęściej przywoływanych znajdują się *Unconditional Basic Income*, *Universal Basic Income* oraz *Basic Income Guarantee*. Jednakże, jak trafnie podkreśla R. Szarfenberg, należy pamiętać o istotnych różnicach występujących między bezwarunkowym dochodem podstawowym a minimalnym dochodem gwarantowanym, przybierającym formę publicznego świadczenia pieniężnego wypłacanego pod określonymi warunkami ubogim obywatelom¹³. Wśród kluczowych cech bezwarunkowego dochodu podstawowego znajdują się jego bezwarunkowość oraz powszechność. Bezwarunkowość oznacza, że wypłata i poziom tego świadczenia nie zależą od statusu materialnego osoby czy też jej skłonności do pracy. Natomiast powszechność świad-

¹¹ *History of basic income*, <http://basicincome.org/basic-income/history/> (dostęp 26.09.2017).

¹² Zob. M. Friedman, 1962, *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press; Ch. Murray, 2008, *Guaranteed income as a replacement for welfare state*, <http://www.fljs.org/files/publications/Murray.pdf> (dostęp: 26.08.2017); S. Bowman, 2013, *The ideal welfare system is a basic income*, <https://www.adamsmith.org/blog/welfare-pensions/the-ideal-welfare-system-is-a-basic-income> (dostęp: 26.08.2017).

¹³ R. Szarfenberg, 2015, *Minimalny dochód gwarantowany (MDG), bezwarunkowy dochód podstawowy (BDP), płaca minimalna (PM) – krótkie wprowadzenie* http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/mdg_bdp_pm.pdf (dostęp: 28.08.2017).

czenia przejawia się w tym, że jest ono regularne, równe, bezzwrotne i skierowane do wszystkich obywateli, niezależnie od ich sytuacji materialnej czy statusu na rynku pracy. Te dwie cechy BDP w przeciwieństwie do tradycyjnych zasiłków powodują, że nie ma potrzeby weryfikacji sytuacji dochodowej danej osoby czy też jej statusu zawodowego.

Porównując minimalny dochód gwarantowany i bezwarunkowy dochód podstawowy, należy zwrócić uwagę jeszcze na kilka cech, które w sposób istotny różnicują obie formy świadczeń (tab. 1).

Tabela 1. Porównanie wybranych cech minimalnego dochodu gwarantowanego i bezwarunkowego dochodu podstawowego

Kryteria porównania	Minimalny dochód gwarantowany MDG	Bezwarunkowy dochód podstawowy BDP
Rodzaj świadczenia	Świadczenie publiczne (pomocowe)	Świadczenie publiczne (zaopatrzeniowe)
Czy dostęp do świadczenia wymaga bycia w sytuacji ubóstwa bądź niskiego dochodu?	Tak	Nie
Czy uprawnienie do niego wymaga wyczerpania możliwości uzyskania dochodu z innych źródeł?	Tak	Nie
Czy posiada charakter roszczeniowo-obligatoryjny?	Tak, przy czym jest konieczność spełnienia określonych warunków	Tak
Wysokość świadczenia	Zróżnicowanie poziomu minimum dochodów według typów gospodarstw domowych	Jednakowa dla wszystkich
Krąg odbiorców	Podmioty spełniające określone kryteria. Świadczenie jest wypłacane osobom, które wystąpią o to z wnioskiem	Obywatele danego kraju, dodatkowo stali mieszkańcy
Czy odwołuje się do normy minimum utrzymania?	Tak, w założeniu jest to tymczasowa forma pomocy mająca ułatwić wyjście z trudnej sytuacji	Tak, w założeniu powinien on zapewniać „godny” poziom życia, czyli zaspokajać podstawowe potrzeby na minimalnym poziomie
Czy jest stosowany w praktyce na dużą skalę?	Tak, powszechnie realizowany w ramach systemów minimalnego dochodu gwarantowanego	Nie, często realizowany w formie pilotażowych programów

Źródło: opracowanie własne na podstawie: R. Szarfenberg, 2015, *Minimalny dochód gwarantowany (MDG), bezwarunkowy dochód podstawowy (BDP), płaca minimalna (PM) – krótkie wprowadzenie*, http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/mdg_bdp_pm.pdf (dostęp: 28.08.2017), s. 4; J. Szumlicz, 1993, *Minimalny dochód gwarantowany z pomocy społecznej*, IPISS, Studia i Materiały, z. 10, Warszawa, s. 13-14.

Minimalny dochód gwarantowany oraz bezwarunkowy dochód podstawowy odnoszą się do świadczeń innych niż ubezpieczeniowe. MDG dotyczy świadczeń o charakterze pomocowym, skierowanych do osób znajdujących się w trudnej sytuacji materialnej. Świadczenia pomocowe są częścią systemu zabezpieczenia socjalnego, w którym prawo do wsparcia ustala się po uwzględnieniu sytuacji jednostki/gospodarstwa domowego, w tym możliwości uzyskania dochodu z pracy. W konsekwencji od osób ubiegających się o świadczenie pomocowe wymaga się nie tylko spełnienia kryterium ubóstwa, ale również innych warunków. Natomiast idea BDP obejmuje rozwiązania skierowane do każdego uprawnionego niezależnie od jego sytuacji materialnej, stąd nie ma potrzeby weryfikacji tego, czy osoba posiada dochody, czy też nie. W konsekwencji takiego podejścia kluczową kwestią jest wysokość świadczeń. Zarówno MDG, jak i BDP odwołują się do poziomu dochodu wystarczającego tylko na zaspokojenie podstawowych potrzeb, z tym że wysokość świadczeń w ramach MDG może być zróżnicowana np. według typów gospodarstw domowych, natomiast świadczenia w ramach BDP są w tej samej wysokości dla każdego. Choć nie istnieje konsensus co do wysokości bezwarunkowego dochodu podstawowego, to przyjmuje się, że powinien on umożliwić zaspokojenie podstawowych potrzeb. Bezwarunkowość tego rozwiązania oraz niepewność jego rezultatów sprawiają, że w przeciwieństwie do systemu warunkowych świadczeń w ramach MDG kraje decydują się na jego testowanie w ramach programów pilotażowych.

4. Przesłanki wdrożenia dochodu gwarantowanego i wątpliwości z nim związane w kontekście włączenia społecznego

Rozwiązania, które niosą za sobą konieczność zabezpieczenia znacznych środków finansowych na ich wdrożenie, wzbudzają duże zainteresowanie. Taka też sytuacja odnosi się do idei dochodu gwarantowanego. W dyskusjach toczących się na ten temat podkreśla się konieczność wypracowania nowej „umowy społecznej” dopasowanej do współczesnej rzeczywistości społeczno-gospodarczej. Bezwarunkowy dochód podstawowy stanowi istotną zmianę w dotychczasowej polityce społecznej, opierającej się na warunkowych świadczeniach pieniężnych i niepieniężnych. Wzrost zainteresowania tą ideą widoczny jest nie tylko w środowisku zwolenników znaczącej roli państwa, ale również wśród adherentów rozwiązań rynkowych. W ostatnich latach w literaturze przedmiotu pojawiło się wiele opracowań naukowych dotyczących bezwarunkowego dochodu podstawowego¹⁴.

¹⁴ Por. Ph. Van Parijs, Y. Vanderborght, 2017, *Basic Income: A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts; B. Rogers, Ph. Van Parijs, D.T. Warren, D. Coyle, 2017, *Work, Inequality, Basic Income*, Boston Review/Boston, Critic Incorporated, Boston; G. Standing, 2017, *Basic Income: And How We Can Make It Happen*, A Pelican Introduction, London; K. Widerquist, J.A. Noguera, Y. Vanderborght, J. De Wispelaere (eds.), 2013,

Jakie przesłanki przemawiają za wdrożeniem tego rozwiązania? Wśród argumentów na rzecz BDP wymieniane są m.in.:

- 1) likwidacja sfery ubóstwa,
- 2) zwiększenie popytu globalnego dzięki stabilizacji dochodów w grupach słabszych ekonomicznie,
- 3) zapewnienie bezpieczeństwa socjalnego w warunkach rosnącej dynamiki globalizacji oraz postępu technologicznego (m.in. automatyzacja pracy, prekaryzacja miejsc pracy),
- 4) wzmocnienie pozycji osób będących na utrzymaniu innych (np. młodzież, żony),
- 5) ograniczenie kosztów administracyjnych ze względu na prosty i przejrzysty mechanizm przyznawania świadczeń,
- 6) zwiększenie zakresu wolności jednostki.

Kluczowym argumentem jest ograniczenie sfery ubóstwa poprzez zagwarantowanie wszystkim obywatelom danego kraju i/lub rezydentom określonego dochodu umożliwiającego im godną egzystencję. Zaspokojenie podstawowych potrzeb wszystkich członków społeczeństwa na minimalnym poziomie jest argumentem powszechnie akceptowanym. Podkreśla się, że BDP może stanowić gwarancję podstawowych dochodów, których uzyskanie z pracy może być utrudnione. Warto w tym miejscu dodać, że niepokojącym zjawiskiem występującym na współczesnym rynku pracy jest prekaryzacja pracy oraz pojawienie się kategorii „biednych pracujących”, osiągających dochody niewystarczające do zaspokojenia podstawowych potrzeb. W tym kontekście BDP może być rozwiązaniem umożliwiającym funkcjonowanie jednostki poza rynkiem pracy, bez narażenia się na ryzyko wykluczenia.

F. Fumagalli zwraca uwagę, że w kapitalizmie powojennym praca stanowiła „paszport do korzystania z praw obywatelskich”, natomiast obecnie, w przypadku „biednych pracujących”, nie jest możliwa inkluzja społeczna w oparciu o świadczenie pracy. W tym kontekście dochód podstawowy może być narzędziem umożliwiającym korzystanie ze swobód obywatelskich¹⁵.

W opinii zwolenników BDP jego realizacja zapewni członkom danego społeczeństwa nie tylko podstawowe środki do utrzymania, ale również z makroekonomicznego punktu widzenia przyczyni się do zwiększenia popytu globalnego. Podkreśla się przy tym, że BDG umożliwi osobom zajmującym najmniej uprzywilejowane pozycje w społecznym podziale pracy rezygnację z pracy i utrzymywanie się z tego świadczenia. Zwiększony na bazie BDP popyt globalny zgodnie z prawami ekonomii wymusi zwiększenie podaży. W tej sytuacji przedsiębiorcy nie będą mogli

Basic Income: An Anthology of Contemporary Research, Wiley-Blackwell, Oxford; M. Walker, 2016 *Free Money for All: A Basic Income Guarantee Solution for the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan US; J.R. Smith, 2017, *Basic Income Policy and National Debts: The Basic Blueprint for a Global Planned Economy Paperback* – August 5, CreateSpace Independent Publishing Platform.

¹⁵ A. Fumagalli, 2000, *Ten propositions on basic income: Basic income in a flexible accumulation system*, <http://www.bin-italia.org/pdf/scheda%204%20bien%202000.pdf> (dostęp: 05.11.2017), s. 4-15.

sobie pozwolić na spadek sił produkcyjnych w efekcie odpływu zasobów pracy. W konsekwencji w krótkim czasie nastąpi korekta początkowego odpływu pracowników i powrót wielu z nich do aktywności zawodowej przy zwiększonej sile przetargowej i podniesionych wynagrodzeniach¹⁶. Pozostając w kręgu argumentów związanych z rynkiem pracy, podkreśla się zasadność wdrożenia BDP jako odpowiedzi na zmiany zachodzące w sferze zatrudnienia w efekcie narastającego tempa globalizacji i związanego z nią postępu technologicznego.

Nie podlega dyskusji, że globalizacja wraz z automatyzacją pracy w sposób istotny przyczyniły się do zmiany wielkości i struktury popytu na pracę. Nowe technologie w niektórych sektorach gospodarki istotnie uszczupliły zapotrzebowanie na ludzką pracę, generując tzw. bezrobocie technologiczne. Wdrożenie idei bezwarunkowego dochodu podstawowego jest argumentowane w kategoriach zwiększenia bezpieczeństwa socjalnego obywateli, w tym w szczególności osób będących na utrzymaniu innych. Bezwarunkowość tego świadczenia oraz jego indywidualny charakter wzmacnia pozycje m.in. kobiet oraz młodzieży na rynku pracy. Posiadanie zabezpieczenia finansowego zwiększa siłę przetargową, gdyż jednostka nie musi akceptować pierwszej oferty pracy, może natomiast dłużej poszukać odpowiadającego jej stanowiska bądź inwestować w swoją edukację. W konsekwencji uzyskuje dzięki BDP większą swobodę w realizacji swoich życiowych celów, bez ryzyka wykluczenia społecznego.

W opinii M. Hardt i A. Negri gwarancja dochodu jest konieczna w gospodarce, w której „nie ma nawet możliwości zbliżenia się do poziomu pełnego zatrudnienia”¹⁷. Zwolennicy tego rozwiązania zwracają również uwagę na to, że w przeciwieństwie do systemu warunkowej pomocy, która wiąże się z silną kontrolą społeczną i ryzykiem uzależnienia od państwa, BDP zwiększa zakres wolności jednostki. Ze względu na to, że jest to rozwiązanie abstrahujące od dochodu uzyskiwanego przez obywateli, nie utrwała ubóstwa, gdyż powrót do pełnej aktywności zawodowej i zwiększenie dochodu nie powoduje utraty tego świadczenia.

Uniwersalność BDP, w przeciwieństwie do systemu warunkowych świadczeń pieniężnych, może się przyczynić do niwelowania zjawiska stygmatyzacji korzystających z państwowego wsparcia. Podkreśla się również, że wdrożenie BDP jako rozwiązania zastępującego dotychczasowy złożony system pomocy społecznej może zmniejszyć skalę biurokracji i związane z nią koszty. Przytoczona argumentacja na rzecz BDP jako nowej formy redystrybucji środków publicznych wyrosła w dużej mierze na gruncie niezadowolenia z kapitalizmu jako systemu, w którym nasila się polaryzacja dochodowa, zwiększa się prekaryzacja miejsc pracy, jak również rośnie bezrobocie technologiczne.

¹⁶ Por. M. Szlinder, 2013, *Dochód podstawowy z perspektywy ekonomii politycznej Michała Kaleckiego*, Nowa Krytyka, nr 30-31, s. 87-106.

¹⁷ M. Hardt, A. Negri, 2012. *Rzecz-pospolita: Poza własność prywatną i dobro publiczne*, tłum. Praktyka Teoretyczna, Korporacja Ha!art, Kraków, s. 425.

W dyskusji nad bezwarunkowym dochodem podstawowym wskazuje się również kilka istotnych argumentów podważających sens wdrożenia tej idei, w tym m.in.:

- 1) wysoki koszt finansowania świadczeń, stwarzający ryzyko wzrostu podatków,
- 2) zmniejszenie podaży pracy,
- 3) niebezpieczeństwo wzrostu stopy inflacji,
- 4) osłabienie indywidualnej odpowiedzialności za własne życie.

W literaturze przedmiotu można znaleźć opinie, że sceptycyzm wobec tego rozwiązania wynika nie tyle z realnych obserwacji nieefektywności takich rozwiązań, ile raczej z ideowej niechęci liberalistów do wszystkiego, co ma związek z transferem pieniężnym ze strony państwa. W ocenie jego przeciwników jest to rozwiązanie zbyt kosztowne oraz nadmiernie obciążające budżet państwa. Jego realizacja, z uwagi na powszechność i uniwersalność, nie jest możliwa bez zwiększenia wydatków. W konsekwencji może nieść ze sobą konieczność podnoszenia podatków, co może prowadzić do wzrostu stopy bezrobocia. Problematiczne jest również ustalenie wysokości bezwarunkowego dochodu podstawowego odpowiadającego wszystkim. Podkreśla się, że powinno to być świadczenie umożliwiające zaspokojenie podstawowych potrzeb, jednakże może to oznaczać, że jedni otrzymywaliby świadczenia, chociaż by ich nie potrzebowali, inni zaś otrzymywaliby za mało środków w stosunku do tego, co mogliby uzyskać w ramach systemu pomocy społecznej. W tej sytuacji istnieje duże ryzyko zwiększenia wysokości świadczeń przez polityków w okresie przedwyborczym czy też tworzenia kolejnych uzupełniających świadczeń, co oznaczałoby skomplikowanie tego systemu. Kolejna wątpliwość w związku z realizacją BDP dotyczy jego wpływu na wielkość podaży pracy. Dotychczasowe doświadczenia z programów pilotażowych nie dają jednoznacznej odpowiedzi w tej kwestii.

Z jednej strony ograniczony czas trwania tych programów sprawia, że osoby nie chcą ryzykować swojej pozycji na rynku pracy dla jedynie tymczasowych świadczeń. Z drugiej strony uznaje się, że wprowadzenie na stałe tego rozwiązania może w dłuższej perspektywie osłabić motywację do pracy, w szczególności tych, którzy dopiero wchodzi na rynek pracy bądź funkcjonują na nim z przerwami (np. pracujący dorywczo, na część etatu, młodzież ucząca się). Analizując argumentację dotyczącą bezwarunkowego dochodu podstawowego, można zauważyć, że istnieje względna zgoda co do twierdzenia, że jest to rozwiązanie, które nie zniechęca do pracy, tak jak tradycyjne zasiłki, które nie przysługują jednostkom po rozpoczęciu przez nich pracy.

Jednakże przeciwnicy BDP jako instrumentu finansowego skierowanego do wszystkich zwracają uwagę na to, iż może on się przyczynić do narastania niechęci do swobodnego przepływu zasobów pracy i przyjmowania imigrantów. Ponadto zwolennicy rozwiązań rynkowych podkreślają, że realizacja idei dochodu gwarantowanego, jako alternatywy w stosunku do nieefektywnego systemu pomocy społecznej, stanowi kolejną formę interwencji w rynek, co niesie za sobą negatywne konsekwencje (np. wzrost podatków). W tej sytuacji bardziej racjonalne wydają się działania ukierunkowane na uelastycznienie rynku pracy, obniżenie podatków, ogra-

niczenie barier dla przedsiębiorczości czy też zwiększenie kwoty wolnej od podatku zwiększającej finansową niezależność obywateli.

Przegląd argumentacji dotyczącej bezwarunkowego dochodu podstawowego wskazuje na duże rozbieżności w ocenie jego korzyści oraz potencjalnych kosztów. Rozpatrując bezwarunkowy dochód podstawowy w kontekście paradygmatu rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu, można zaryzykować stwierdzenie, że stanowi on rozwiązanie pozwalające na zachowanie bezpieczeństwa ekonomicznego, chroniąc jednostkę przed wykluczeniem społecznym. W systemach zabezpieczenia społecznego, szczególnie tych opartych na kryterium dochodowym, pojawia się tzw. pułapka bezrobocia, czyli sytuacja, w której osoba niepracująca, podejmując zatrudnienie, traci świadczenia, co czyni podjęcie pracy działaniem nieopłacalnym¹⁸.

Innymi słowy, w przypadku tradycyjnego systemu pomocy socjalnej uzyskanie jakiegokolwiek dochodu z pracy przez jednego z członków gospodarstwa domowego oznacza utratę wsparcia socjalnego i często zepchnięcie rodziny w sferę ubóstwa. BDP tej pułapki nie zawiera, ponieważ nie jest zależny ani od dochodu danej osoby, ani od jej statusu na rynku pracy, natomiast stanowi swego rodzaju zabezpieczenie zaspokojenia podstawowych potrzeb, co jest szczególnie istotne w sytuacji bezrobocia oraz prekaryzacji pracy.

5. Podsumowanie

Bezwarunkowy dochód podstawowy jest w ostatnim czasie jednym z szeroko opisywanych i dyskutowanych rozwiązań z zakresu polityki społecznej. Założenia leżące u jego podstaw są zasadniczo odmienne od tych, które konstytuują tradycyjne systemy zabezpieczenia społecznego, budząc wiele wątpliwości oraz stwarzając jednocześnie potrzebę empirycznej weryfikacji tego rozwiązania. Dotychczasowe programy pilotażowe, z racji ograniczonej skali oraz czasu realizacji, nie dają wystarczających podstaw do jednoznacznej oceny korzyści i kosztów z nim związanych.

Niemniej jednak można przyjąć, że kluczowy argument za jego wprowadzeniem, tj. ograniczenie sfery ubóstwa poprzez zagwarantowanie wszystkim obywatelom danego kraju i/lub rezydentom określonego dochodu umożliwiającego im godną egzystencję, jest powszechnie akceptowany. W opinii zwolenników wprowadzenie takiego rozwiązania dodatkowo położy kres stygmatyzacji osób, które korzystają z pomocy socjalnej. Z perspektywy realizacji koncepcji rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu jest to zatem rozwiązanie jak najbardziej pożądane. Powstaje jednak pytanie, czy przyniesie lepsze efekty niż warunkowy system zabezpieczenia społecznego? Ponieważ dochód podstawowy nie jest powiązany z żadnymi warunkami: nie jest zależny od wysokości dochodów, jest powszechny (każdy go otrzyma) oraz egalitarny (każdy otrzyma taką samą kwotę), ponadto jest również osobisty

¹⁸ M. Szlinder, 2017, *Problemy z argumentacją zwolenników nowoczesnej teorii pieniężnej przeciw dochodowi podstawowemu: komentarz do tłumaczenia*, Praktyka Teoretyczna, nr 2, s. 156.

(wypłacany osobom, a nie na gospodarstwo), stąd może stanowić gwarancję zaspokojenia podstawowych potrzeb, chroniąc jednostkę przed ekskluzją społeczną. Nie jest to jednak dochód mający zastąpić utracone wynagrodzenie z pracy, choć pośrednio może odgrywać taką rolę w sytuacji, gdy uzyskanie dochodu z pracy jest utrudnione. Jak podkreśla G. Standing, za BDP stoją względy moralne i filozoficzne znacznie mocniejsze niż argumenty nawiązujące do efektywności ekonomicznej. W szerszym kontekście chodzi o realne ograniczenie sfery ubóstwa i zmniejszenie skali wykluczenia społecznego. Analizując literaturę przedmiotu, można zauważyć, że mimo licznych rozbieżności w ocenie BDP, jest pełna zgoda wśród zwolenników i przeciwników tej idei co do konieczności prowadzenia dalszych badań i obserwacji, które rozwieją wątpliwości z nią związane.

Literatura

- Bowman S., 2013, *The ideal welfare system is a basic income*, <https://www.adamsmith.org/blog/welfare-pensions/the-ideal-welfare-system-is-a-basic-income> (dostęp: 26.08.2017).
- Czapiński J., 2012, *Pojęcie wykluczenia społecznego*, [w:] Kotowska I.E. (red.), *Rynek pracy i wykluczenie społeczne w percepcji Polaków*, Diagnostyka Społeczna 2011, Warszawa, s. 129.
- Friedman M., 1962, *Capitalism and Freedom*, The University of Chicago Press, Chicago.
- Fumagalli A., 2000, *Ten propositions on basic income: Basic income in a flexible accumulation system*, BIEN Congress, Berlin, <http://www.bin-italia.org/pdf/scheda%204%20bien%202000.pdf> (dostęp: 05.11.2017), s. 4-15.
- Hardt M., Negri A., 2012. *Rzecz-pospolita: Poza własność prywatną i dobro publiczne*, tłum. Praktyka Teoretyczna, Korporacja Halart, Kraków, s. 425.
- History of basic income*, <http://basicincome.org/basic-income/history/> (dostęp: 26.09.2017).
- <http://ec.europa.eu/eurostat/tgm/table.do?tab=table&init=1&language=en&pcode=tespm010&plugin=1> (dostęp: 19.09.2017).
- Komunikat Komisji do Parlamentu Europejskiego, Rady, Europejskiego Komitetu Ekonomiczno-Społecznego oraz Komitetu Regionów 2010, KOM(2010) 758 wersja ostateczna, Bruksela.
- Komunikat Komisji *Europa 2020 Strategia na rzecz inteligentnego i zrównoważonego rozwoju sprzyjającego włączeniu społecznemu*, 3.3.2010 KOM(2010) 2020 wersja ostateczna, Bruksela, s. 20.
- Kubicki P., 2013, *Ubóstwo i wykluczenie osób starszych*, Ekspertyza przygotowana w ramach projektu *EAPN Polska – razem na rzecz Europy Socjalnej*, Warszawa, <http://www.eapn.org.pl/wp-content/uploads/2013/07/Ubostwo-i-wykluczenie-os%C5%82b-starszych.pdf> (dostęp: 23.09.2017).
- Murray Ch., 2008, *Guaranteed income as a replacement for welfare state*, The Foundation for Law, Justice and Society. Vol. 3, Oxford, <http://www.fljs.org/files/publications/Murray.pdf> (dostęp: 26.08.2017).
- Piketty T., 2013, *Kapitał w XXI wieku*, Wydawnictwo Krytyki Politycznej, Warszawa.
- Rogers B., Van Parijs Ph., Warren D.T., Coyle D., 2017, *Work, Inequality, Basic Income*, Boston Review/Boston Critic Incorporated, Boston.
- Smith J.R., 2017, *Basic Income Policy and National Debts: The Basic Blueprint for a Global Planned Economy*, CreateSpace Independent Publishing Platform.
- Standing G., 2017, *Basic Income: And How We Can Make It Happen*, A Pelican Introduction, London.
- Szarfenberg R., 2015, *Minimalny dochód gwarantowany (MDG), bezwarunkowy dochód podstawowy (BDP), płaca minimalna (PM) – krótkie wprowadzenie*, Warszawa, http://rszarf.ips.uw.edu.pl/pdf/mdg_bdp_pm.pdf (dostęp: 28.08.2017).

- Szlinder M., 2013, *Dochód podstawowy z perspektywy ekonomii politycznej Michała Kaleckiego*, Nowa Krytyka, nr 30-31, s. 87-106.
- Szlinder M., 2017, *Problemy z argumentacją zwolenników nowoczesnej teorii pieniężnej przeciw dochodowi podstawowemu: komentarz do tłumaczenia*, Praktyka Teoretyczna, nr 2.
- Szumlicz J., 1993, *Minimalny dochód gwarantowany z pomocy społecznej*, IPiSS, Studia i Materiały, z. 10, Warszawa.
- Van Parijs Ph., 2008, *Dochód podstawowy dla wszystkich*, Problemy Polityki Społecznej, nr 11, Warszawa.
- Van Parijs Ph., Vanderborght Y., 2017, *Basic Income A Radical Proposal for a Free Society and a Sane Economy*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts.
- Walker M., 2016, *Free Money for All: A Basic Income Guarantee Solution for the Twenty-First Century*, Palgrave Macmillan US.
- Widerquist K., Noguera J.A., Vanderborght Y., De Wispelaere J., (eds.), 2013, *Basic Income: An Anthology of Contemporary Research*, Wiley-Blackwell, Oxford.